

ԱՐՏԱՒԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Միջիստական փոփոխություն հասկայում.—Ունդարական պարամենսի խափանում.— Միջիստական փոփոխություն հասկայում.—Անգլիան, Ֆրանսիան եւ հասկան արմատականացում են:

Իտալիան այն երկրներից մէկն է, ուր սահմանադրութիւնը յաճախ մինիստրների ձեռքում դառնում է ձեռնադրութիւն. «Ժամանակաւոր կանոնների», «շրջաբերականների» «ե հրամանների» միջոցով մեծ աներեսութեամբ պարոն մինիստրները կարողանում էին նոյնիսկ դադարեցնել պարլամենտի գործունէութիւնը, ինչպէս այդ արաւ, օրինակ, 1894 թուականին Կրիսպինո Կառավարութիւնը միշտ հնարաւորութիւն ունէր «գաղտնի ֆոնդի» միջոցով կաշառել մամուլը, արտակարգ լիազօրութիւնների միջոցով սաստկացնել ցենզուրան, հալածել ծայրայեղ կուսակցութիւնները: Աղքատ եւ տգէտ ժողովրդի կեանքի բարուրդման վրայ համարեա ուշադրութիւն չէր դարձնում: Խոշոր կալուածատէրների եւ բանկային գեշեֆտմասիներին հետ սերտ կապուած մինիստրները յաճախ բռնում էին սկանդալիօզ գերփութիւնների մէջ: Չնայած այդ ներքին ողորմելի իրականութեան Իտալիան ձգտում էր արտաքին շրացուցիչ դեր խաղալ միջազգային կեանքում եւ յետ չմնալ մեծ պետութիւններից: Կարծեմ միայն Մենելիքի տուած ջարդից (1895 թ.) յետոյ մի քիչ խելքը գլուխն հաւաքեց mania grandiosa ախտով բռնուած այդ քաղաքականութիւնը:

Աղքատ եւ տգէտ է մանաւանդ հարաւային Իտալիան՝ Սիցիլիա կղզով, ուր խոշոր կալուածատիրութեան կողքին թըշուառ կեանք է քաշում հողագուրկ կամ թղուկաչափ հողաբաժին ունեցող գիւղացիութիւնը: Ժողովրդի տգիտութեան եւ աղքատութեան միացրէք մի խայտառակ աղմինիստրացիա եւ դուք կը ստանաք բացատրութիւն թէ ինչո՞ւ այնքան յաճախ են կրկնուած այդ երկրում ժողովրդական խռնակութիւններ, ինչու այնքան դիմացկան են կամորդայի եւ մամփիայի նման սրկայական գաղտնի կազմակերպութիւններ, որոնց տրուած տերրորից ազատուելու համար իւրաքանչիւր իտալացի փրկուած

էր որոշ տուրք վճարելով: Սակայն այդ «ազնիւ տղերանցից» (giovani d'onore), ինչպէս իրանց են անուանում այդ սրիկայական կազմակերպութիւնների անդամները, աւելի լաւ չէին այն մինիստրները, որոնց յանձնուած էր երկրի բարօրութիւնը: Դրանք գեղեցիկ ճառերով էին քօղարկում իրանց կատարեալ ապիկարութիւնը, մինչև որ արժատական կուսակցութիւնների գործունէութիւնը ժողովրդի մէջ բաւականաչափ հող չգտաւ իր ոտների տակ և Խտալիայի նշանաւոր գիտնականներից մէկը Էնրիկօ Ֆերրին դուլս չանցաւ նոր քաղաքական կուսակցութեան: 1906 թուականին ընտրութիւնների ժամանակ իտալական պարլամենտի մէջ ընտրուեցան 32 սոցիալիստներ և զգալի դառաւ տարեցտարի պարլամենտի մթնոլորտի ընդհանուր բարուղծումը: Այժմ երբ ընկաւ Ֆորտիսի մինիստրութիւնը աւելի ևս բացարձակ է երևում իտալական պարլամենտի շեղումը դէպի ձախ: Սոննինօի նոր մինիստրութիւնը կազմուած է իտալական նշանաւոր տնտեսագէտներից. ինքը նախագահ-մինիստր Սոննինօն, գանձարանի մինիստր Լուցցատտին, առևտրի, արդիւնագործութեան և երկրագործութեան մինիստր Պոնտանին, ֆինանսների մինիստր Սալանդրան, լուսաւորութեան մինիստր Բոդելլին, երկաթուղիների մինիստր Կորմինէն—բոլորն էլ յայտնի են իւրեւ նշանաւոր էկոնոմիստներ և անպայման մաքուր մարդիկ արժատական աշխարհայեցողութեամբ:

Սոննինօն հէնց իր առաջին կարգադրութիւններով ցոյց տուեց որ նոր ընթացք է սկսւում իտալական ներքին քաղաքականութեան մէջ: Նա ոչնչացրեց գաղտնի ֆոնդը, որ նրա նախարարները գործադրում էին մամուլը կաշառելու համար. նա վերացրեց լրագրական հեռագրական ցենզուրան, իր ծրագրի մէջ առաջնակարգ տեղը դրեց հողային հարցը, ժողովրդի լուսաւորութեան գործը, գաղթային հարցը և բանուորների ապահովագրութիւնը, որոնք պէտք է լուծուեն ինպատկաւ մասսայիկ և հաստրական կեանքի երևոյթներն խիստ քննադատող մամուլը անգամ հաստատում է որ նոր մինիստրութիւնը գործ պէտք է տեսնէ և ոչ խօսքերով քնացնի հասարակութիւնը: Իտալական սոցիալիստների պարագլուխ Էնրիկօ Ֆերրին իր *Avanti* թերթում մեծ համակրանքով է ողջունում Սոննինօի մինիստրութիւնը, յոյս տածելով որ նրանից սկսւում է Խտալիայի վերածնութիւնը: Չի կարելի բոլոր սրտից չցանկալ որ այդ տաղանդաւոր և համակրելի ժողովուրդը վերջապէս ազատուի այն թշուառութիւնից, որի մէջ նա պահւում է մօտ կէս դար ճիտալիայի միութեան տանջալից երկունքի անցնելուց յետոյ անգամ:

Բռն ժողովրդական մասսաների բարօրութեան հարցը մուսցութեան է տրուած և մի այլ երկրում, որ կլասիկ կարող է համարուել իր բուն նացիօնալիստականութեամբ: Մեր խօսքը անշուշտ Ունգարիայի մասին է: Նրա ազնուականութիւնը և բուրժուազիան ամենաթունդ նացիօնալիզմով բռնուած՝ ահա երեք տարի է կռիւ են մղում աւստրիական կառավարութեան դէմ, պահանջելով որ ունգարական զօրքի հրամանատարութիւնը կատարուի ունգար լեզուով: Ունգարական մագնատների սրտին այդ հարցը աւելի մօտ է, քան ընտրողական իրաւունքը, որ պահանջում է ունգար ժողովուրդը: Ունգար մագնատները մի կողմից հակառակում են այդ արդար պահանջին, որ պէտք է չէզոքացնէր իրանց իշխանութիւնը, միւս կողմից իրանց նացիօնալիստական պահանջի մէջ այնքան հեռու են գնում որ լայնարձակ ընդդիմադրութիւն են ցոյց տալիս նոյն իսկ սահմանադրութեամբ կայսրին վերապահած արտօնութիւնները զօրքի նկատմամբ. ունգար ընդդիմադիր կուսակցութիւնների միութիւնը պահանջում է վերաքննել սահմանադրութեան այն կէտերը, որոնց հիման վրայ կայսրը մերժում է գոհացում տալ մագնատների պահանջներին զօրքի ազգայնացման վերաբերմամբ: Այդ նոյն ունգար ազգասէրները ոչինչ չեն ուզում լսել սահմանադրական այնպիսի փոփոխութիւնների մասին, որոնց հետեանքը պէտք է լինի ընդհանուր ձայնուութիւնը: Թագի և ընդդիմադիր միութեան լարուած դրութիւնը վերջի վերջոյ այնքան սուր կերպարանք ստացաւ որ կայսրը բռնի ուժով փետրուարի 6-ին արձակեց ունգարական պարլամենտը. մի քայլ որ ընդունակ է ժողովրդական մասսաների համակրանքը, ուղղելու մինչ այդ ատելի առանձնաշնորհականների—մագնատների կողմը:

Ընդհանուր ընտրողական իրաւունքի այն բեֆորմը, որ մշակել է Գաուչը և այժմ քննոււմ է Վիէնայի բայխսբատում, ահագին նշանակութիւն ունի իբրև առաջին փորձ լուծելու միասին ապրող ազգութիւնների կեանքում ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի ընտրողական իրաւունքի իրագործումը: Այժմուանից արդէն նկատելի է որ վերամանացիները գերիշխող փոքրամասնութիւն կազմելով չեն ուզում այդ արդար սկզբունքի շնորհիւ կորցնել իրանց արտօնեալ դրութիւնը սլաւօնների նկատմամբ, որոնք թուով կրկնակի են Աւստրիայում (18 միլ.): Գոհ չեն երևում և լեհերը, որոնք Գալիցիայում ճնշում էին բուսին ազգաբնակչութիւնը: Ինքըստինքեան հասկանալի է որ այդ բեֆորմի կողմնակից են լինելու ժողովրդական մասսաների շահերն պաշտպանող կուսակցութիւնները, որոնց մէջ առ-

հասարակ թոյլ է լինում զարգացած նացիոնալիստական անտագոնիզմը, երբ մանաւանդ այդ մասսաների մէջ սերմանած են լինում սոցիալիստական գաղափարներ: Իսկ այդ գաղափարներն անդիմադրելի թափով տարածուած են, ինչպէս մի ժամանակ քրիստոնէութիւնը: Շատ ընտրող է այդ կողմից աշխարհայացքի այն անկախ էվոլյուցիան, որ կատարուեց հրեշտակաւոր աւատրիական իրաւաբան Անտոն Մենզերի մէջ: Վիէնայի համալսարանի այդ նշանաւոր գիտնականը, որ վախճանուեց այս յունուարի 25-ին, իրաւական նորմաների տարրալուծութեամբ կամաց-կամաց լիբերալիզմից հասաւ սոցիալիզմին: Նրա «Պետութեան մասին նոր ուսմունք» գրուածքը գալիս է ցոյց տալու որ իրաւական-բարոյական հարցերի տարրալուծումն ևս մարդկային ապագան սոցիալիզմի մէջ է գտնուում: Ահա մի գիտնական որ ղեկավարուելով անկախ, ազնիւ և լայն մտածողութեամբ, առանց պատկանելու այս կամ այն նեղ կուսակցութեան, այլ սոցիալական արդարութեան մեծ հարցի լուծման նոր ճանապարհներ որոնելով, գալիս է կանգնում այն ուղղութեան վրայ, որին հասել են էկոնոմիստները տնտեսական կատեգորիայի երեւոյթների անալիզով: Արժէ որ մեր ընթերցողները կարդան Անտոն Մենզերի յիշած գրուածքը, որի թարգմանութեանը ռուսերէն (Новое учение о государстве) հեղտ է ձեռք բերել:

Լայն մտքով հասկացած լիբերալիզմին հաւատարիմ մնաց մինչև կեանքի վերջը փետրուարի 25-ին վախճանած հռչակաւոր գերմանացի Նւզենի Րիխտերը: Ով հետաքրքրուել է գերմանական բայխստագի կեանքով նրան պէտք է լաւ ծանօթ լինի այդ պերճախօս և սրամիտ հռետորի և գերման ազատամիտների պարագլուխ, Բիսմարկի պարլամենտական նշանաւոր ախոյանի անունը:

Քաղաքական ազատութեան, քաղաքացիական հաւասարութեան այդ քաջախարտիկ կռուողը պարլամենտարիզմի անխորդակելի նեցուկ էր Գերմանիայում, սակայն անսահման ազատութիւնը տարածելով նաև տնտեսական յարաբերութիւնների վրայ, նա հասարակական անարդարութիւնը վերացնելու սոցիալիստական միջոցները ֆրասակար ուտոպիա էր համարում և պակաս չէր մաքառում ռայխստագում Բեքե-լների, Ֆոլմարների և Զինգերների դէմ: Լիբերալիզմի այդ խրոխտ ժայռը չհասկացաւ իր շուրջը ծփող կեանքի նոր հոսանքները, տնտեսական ստրուկտուրայի փոփոխութեան շնորհիւ առաջացած ժողովրդական նոր խաւերի ոյժը, ուստի նրա կուսակցութիւնը օրէցօր նուազեց և գուցէ պարագլխի մահով

դադարի գոյութիւն ունենալու: Բայց իհարկէ երբէք չի մոռացուի այն ահագին ծառայութիւնը որ կատարեց 30 տարիներ ընթացքում դերմանական պարլամենտարիզմի այդ տաղանդաւոր և անվեհեր մարտնչողը, որի իւրաքանչիւր խօսքը սուր նետի պէս ցցւում էր Բիսմարկի և Վիլհելմ II-րդի սրտումը, երբ դրանք փորձում էին զանազան կապանքներ դնել ժողովրդական ազատ ներկայացուցչութեան վրայ կամ ռազմասիրական ֆանտազիաների վրայ մտնել ժողովրդի կապէկները: Եթէ վերջին տարին նա հիւանդ չլինէր՝ երևի Մարոկկոյի հարցում Վիլհելմի բռնած դիրքը Ֆրանսիայի նկատմամբ կծու քննադատութիւնների ենթարկուէր Իտալիայի կողմից, որովհետև այդ դիրքը սպառնում է ֆրանսագորմանական պատերազմի ուրուականով: Մարոկկոյի հարցը այսօր մեծ մտատանջութիւն է պատճառում ֆրանսիական ժողովուրդին: Եւ Բուվիէի մինիստրութեան անկման գլխաւոր պատճառը համարւում է հէնց այդ հարցը. պարլամենտը պահանջում էր որ Բուվիէն աւելի մօտ ծանօթացնի իր մտադրութիւնների հետ մարոկկեան հարցում, իսկ մինիստրը, «ազգային շահերով» արդարանալով, խուսափող պատասխաններ էր տալիս: Գոհ չէին և նրա դանդաղ քաղաքականութիւնից եկեղեցական գոյքերի ցուցակագրութեան ժամանակ: 89 հազար եկեղեցիներից միայն 25 հազարի գոյքն է դեռ ցուցակագրուած: Մայրաքաղաք ձախակողմեանները երես դարձրին Բուվիէից և նա ընկաւ: Ֆալիերը նոր մինիստրութեան կազմակերպելը յանձնեց Սարիէին. կազմուեց աւելի արմատական մինիստրութիւն, որի մէջ արտաքին գործերի պորտֆելը ստանձնեց Լէօն Բուրժուան, իսկ ներքին՝ Ժ. Կլեմանսօ: Այդպիսով Ֆրանսիայում կառավարութիւնը աւելի ևս արմատական-ձախակողմեան դառաւ, ինչպէս և Իտալիայում ու Անգլիայում:

Լ. Ս.

Մարտի 1-ին:

ԱՐՏԱՍՈՒՄԱՆԻ ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԻ ՔՐՈՆԻԿ.

— Զմիւրնի Գաբաթաշթաղի բնակիչներէն Էվէրէկցի Տիկին Մարիամ Գ. Սինանիան նոյն թաղի մէջ իր ունեցած չորս տունները նուիրեր է Ս. Կարապետ եկեղեցին, պայմանով որ իրեն և իր ամուսին մահէն յետոյ, այդ տունների վարձքերէն գոյացած